

the Hollings Center
for international dialogue

İran ve Türkiye-ABD İlişkilerinin Geleceği Diyalog Toplantısı Raporu

Türkiye-ABD ilişkileri, iki ülkenin İran politikaları dolayısıyla yeni bir sınavdan geçiyor. Washington İran'ın bölgesel politikalarını ve nükleer programını, kontrol altına alınması gereken bir tehdit olarak görürken, Ankara İran'la daha kapsamlı diplomatik, ekonomik ve siyasi ilişki kurmayı arzuluyor. Türkiye, 2010'da Tahran ile çok tartışılan nükleer takas anlaşmasının yapılmasında önemli rol oynadı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İran'a yaptırım uygulanmasını veto etti ve birkaç hafta önce de İran'la ticari bağlarını genişletmek üzere adımlar attı. Türkiye ve ABD'nin İran'ın nükleer hedefleri ve daha geniş kapsamda Ortadoğu'da oynadığı rol konularında görünürde uzlaşmaz duruşları nasıl açıklanabilir? İran, Türkiye ve ABD'nin arasını mı açacak yoksa Washington ve Ankara'ya, Ortadoğu'nun istikrarı için dış politikalarında iş birliği yapma fırsatı mı sağlayacak?

Bu ve benzer soruları ele almak üzere, Hollings Center for International Dialogue ve Sabancı Üniversitesi bünyesindeki İstanbul Politikalar Merkezi, "İran ve Türkiye-ABD İlişkilerinin Geleceği" başlıklı iki günlük bir "Yeni Nesil Diyalogu" düzenledi. Diyalog toplantısında, aralarında akademisyenler, gazeteciler, iş dünyasından temsilciler ve hükümet görevlilerinin de yer aldığı Amerikalı ve Türkiyeli uzmanlar bir araya geldi. Türkiye ve ABD'nin İran'a yönelik dış politikaları, İran'ın iç siyasi dinamikleri hakkında Türkiye ve ABD'den görüşler, İran'ın Ortadoğu'daki rolü, Türkiye'nin İran ile ekonomik ilişkileri, İran'a yönelik yaptırımların amaçları ve etkisi, ve İran'ın nükleer silahlanma kapasitesine erişmesi ihtimali karşısında ABD ve Türkiye'nin aldıkları farklı siyasi pozisyonlar, ele alınan konulardan bazılarıydı. Bu özet, tartışmaların bir fotoğrafını çekerek ABD ve Türkiye'deki siyasetçilerin yararlı bulabileceği çıkarımlar sunuyor.

Türkiye'nin İran Politikası

İlk oturumda katılımcılar, şu anki dostane Türkiye-İran ilişkilerinin tarihsel bir deneyimden mi yoksa daha güncel temellerden mi kaynaklandığını tartıştılar. Bir grup katılımcı, İran ve Türkiye'nin 400 yıldır barışçıl ilişkilerini sürdürdüklerini ve bunun günümüze de yansıtıldığını belirtti. Diğer katılımcılar iç siyasetin ve ideolojinin önemini vurgularken, 1979'daki İslam Devrimi'nden sonra Ankara'da oluşan, Tahran'ın Türkiye'ye kendi İslam anlayışını ihraç edeceği şüphesi nedeniyle ikili ilişkilerin bozulduğunu söyledi. İki ülkenin arası, politikalarında dini duyarlılıklar gösteren ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin soğumasında etkili olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde düzeldi.

Türkiye geçtiğimiz on sene içerisinde İran'la ilişkilerinde yeni bir sayfa açtı: İran, Türkiye'nin Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ndeki dış tehdit listesinden çıkartıldı ve Tahran'la diyalog, işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri daha belirleyici oldu. Ankara ve Tahran, başta ayrılıkçı Kürt hareketi olmak üzere bazı politik endişeleri de paylaşıyorlar.

Türkiye ve İran geçtiğimiz on sene içerisinde ekonomik ilişkilerini de geliştirdi. Türkiye-İran ticaret hacmi 2000'de 1 milyon dolardan, 2010'da tahmini 10 milyon dolara sıçradı. Şubat 2011'de iki ülkenin cumhurbaşkanları bu rakamı önümüzdeki 5 sene içerisinde 30 milyon dolara çıkarmaya karar verdiler. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının büyük bölümünü İran sağlıyor ve Türkiye'deki yabancı turistlerin % 5,1'ini İranlı turistler oluşturuyor.

Türkiye’de ne hükümet ne de ordu nükleer silaha sahip bir İran istiyor, ama AKP diplomatik yolları tercih ediyor ve ABD’nin İran’a ve nükleer tesislerine hava saldırısı fikrine karşı çıkıyor. Türkiye’nin İran siyasetine eleştirel yaklaşan bazı Amerikalı ve Türkiyeliler katılımcılar, Türkiye hükümetinin diplomatik diyalogun sonuç vermemesi durumunda, beklenmedik durum planına geçilmesi gerektiğine karar vermek için net bir son tespit tarihi ya da eşikinin olmamasıyla ilgili endişelerini açıkladılar. Bu katılımcılara göre Türkiye hükümeti İran konusunda daha az aciliyetle hareket ediyor görünüyor ve konu İran olduğunda Türkiye’nin kırmızı çizgilerinin nerede olduğu bilinmiyor.

Bölgesel Aktör Olarak İran

Katılımcılar İran’ın bölgesel rolünü ve ABD ve Türkiye’nin kendi Ortadoğu dış politikalarını belirlerken bu rolü nasıl göz önüne alabileceklerini tartıştılar. Tartışmalar İran’ın statükocu mu revizyonist bir devlet mi olduğu, ve daha da önemlisi İran bölgedeki etkisini artırırken Ankara ve Tahran arasındaki barışçıl ilişkinin devam edip etmeyeceği üzerinde odaklandı.

Bazı katılımcılar İran’ın birlik, refah, rejimin devamı ve bölgesel etki ile ilgilenen pragmatist bir devlet olduğunu iddia ettiler. İran’ın Basra Körfezi, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu, Afghanistan/Pakistan, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde etkili olduğu şüphesiz ancak ilginç olan, İran’ın bu bölgelerin her birinde çarpıcı biçimde farklı siyasetler izliyor olması. Daha az çıkarı olan Orta Asya’da, İran uluslararası ve bölgesel topluluklarla çalışıyor ve çok taraflı ve uluslararası meşruiyeti olan bir dil kullanıyor. Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz gibi stratejik ve ekonomik çıkarının olduğu bölgelerde, İran daha dönüştürücü, tek taraflı ve etkisini artırmak ve ABD’nin rolünü bertaraf edebilmek için istikrarsızlaştırıcı bir yol izliyor.

Bu pozisyona cevaben, bazı katılımcılar İran’ın çok kapsamlı revizyonist eğilimleri olduğunu öne sürdü ve nükleer silahlı İran’ın Hizbullah ve Hamas gibi güçlere daha fazla destek vereceğini tahmin ettiklerini belirttiler. Bunun yanı sıra, İran’ın nükleer programının Tahran’ın tehdit algılamasına ve olası Amerikan ya da İsrail saldırısına karşı koyma isteğine bağlı olduğu belirtildi. Fakat bu durumun, başta daha fazla silah satın almak isteyecek ve ABD ile askeri bağlarını güçlendirecek petrol zengini körfez ülkeleri olmak üzere bölgede büyük bir güvenlik çıkmazına yol açacağı, buna karşılık İran’ın tehdit ve kuşatılma algısının artacağı tartışıldı.

Nükleer program Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkilemese bile, iki ülkenin bölgesel nüfuz için rekabet etmeleri, ilişkiyi zora sokabilir. Hem Ankara hem de Tahran bölgede azaldığı düşünülen ABD gücünden kalan boşluğu doldurmaya çalışıyor. Bu, İran ve Türkiye’yi Irak ve Lübnan gibi önemli ülkeler üzerinde etki sahibi olmak için potansiyel rakip yapıyor. İran da Türkiye’ye de farklı araçlarla da olsa bölgesel koruyucu ya da problem çözücü olarak görülme istiyorlar. İran’ın Orta Doğu’daki daha agresif yaklaşımına ve Irak ve Lübnan gibi yerlerdeki “uydu” örgütlerine güvenmesine karşılık, Türkiye artan ticari ve yatırım bağları, diplomasi ve uzlaşma yoluyla çatışma çözümlemesi ve uluslararası toplumla bütünleşme ile şekillenmiş “yumuşak güç” yaklaşımını sergiliyor.

Popülerite açısından, Türkiye’nin yaklaşımı şu aralar daha üstün gözüküyor fakat bu ABD ile Türkiye’nin ilişkilerini daha da karmaşık hale getiriyor. Amerikalı politikacılar İran’ı Orta Doğu’da barışın önündeki en büyük engel olarak görürken, Türkiye’deki yaygın görüş İsrail-Filistin çatışmasında, kalıcı bir uzlaşma olmaksızın İran’ın nükleer programı gibi diğer sorunların kolayca çözülemeyeceği yönünde.

Türkiye, Amerika ve İran’ın Ekonomisi: İşbirliği mi İzolasyon mu?

Diyalog içerisinde, Türkiye’nin İran ile artan ekonomik ilişkileri de ele alındı. Türkiye’nin İran ile ekonomik ilişkileri sadece ticaretle sınırlı değil; aynı zamanda dış ve iç yatırımlar, enerji sektöründe işbirliği ve finansal işlemleri de içeriyor. İran’daki Türk yatırım hacmi 5 milyon dolar; İran’ın Türkiye’deki yatırımı ise 2 milyon doları buluyor. Türkiye’den bir katılımcı, Türkiye’nin sadece 2 milyon dolarlık bir ticari ilişki için ABD gibi

önemli müttefiklerini kendinden soğutma ihtimalini şaşkınlıkla karşıladığını belirtti. İran'dan çok daha küçük ülkeler bile Türkiye'yle neredeyse İran kadar ticaret hacmine sahipler. Katılımcılar bununla ilgili farklı yorumlarda bulundular: bir kısım İran'ın rekabetçi Türk şirketlerine pazarını açmak istemediğini belirtti. Bir başka ilginç gözlem ise İranlı yatırımların Dubai'den Türkiye'nin kentsel alanlarına kaydığı ve Türkiye'deki önemli iş konseylerinin bu eğilimi fark edip genişleyen İranlı yatırımlara göre etkinliğini artırdığıydı.

Aynı oturumda ABD'nin yaptırım politikasının amaçları ve etkisi üzerine de bir tartışma oldu. Amerikalı katılımcılar arasında yaptırımların bir politika olmaktan çok, daha kapsamlı ABD politik hedeflerinin gerçekleşmesine yarayacak araçlar olduğuna dair genel bir kanı vardı. Yaptırımlar İran'ın tüm nükleer programını yavaşlatması için etkili bir araç olsa da İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmayı başaramadı. İranlıların ekonomik yaptırımlarla yaşamaya alışması ve Devrim Muhafızlarının da kazançlı kayıt dışı ekonomi üzerindeki kontrolünü genişletmesine dair kanıtlar, yaptırımların etkisinin kısıtlı olduğunu gösteriyor.

Türkiye, yaptırımların daha tercih edilir olan diplomatik seçeneği riske attığına inanıyor ve bu yüzden de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yaptırımlar aleyhinde oy kullandı. Türkiye'nin başka yaptırımları onaylaması olası gözüküyor ve bu şüphesiz ABD ile başka anlaşmazlıklar yaratacak. Türk politikacıların yaptırımlara karşı çıkmasının birçok nedeni var, fakat en az anlaşılabilir olanı bunun Türkiye'ye maliyeti. Gerçekten de yaptırımların Türkiye'ye ekonomik ve diplomatik cephede maliyeti çok. Yaptırımlar, Ankara ve Tahran arasında gelişen ticari ilişkiliyi ve Ankara'nın İran'la iyi komşuluk ilişkilerinin sürmesi arzusunun tehdit ediyor.

Nükleer Silahlı İran İhtimali Üzerine

Nükleer silah sahibi bir İran'ı Amerika da Türkiye de istemiyor fakat pozisyonlarının altında yatan sebepler farklı. Türkiye için nükleer silah sahibi bir İran birçok önemli sorun yaratabilir. İlk olarak, asıl amacının ne olduğuna dair uluslararası şüpheler yaratacağı için, Türkiye'nin kendi sivil nükleer programını geliştirmesi çabasına engel olabilir (Türkiye şu an ilk nükleer enerji santralini inşa etme aşamasında). Tahran'a nükleer meselede destek veren Ankara'yı küçük düşürüp, ülkeyi yeni ve çok önemli bir stratejik riske soktuğu için nükleer silahlı bir İran Türkiye için birçok açıdan bir "kâbus" senaryosu.

Amerika için, nükleer silah imalatı kapasitesi kazanmış İran, bir güvenlik tehdidi ve birçok açıdan kendisi ve İsrail için önemli bir varoluşsal problem. Bu açıkça görülüyor. Amerika'nın bu olası sorunla baş etme yolları tartışılırken ilginç görüşler ortaya çıktı. Amerikalı katılımcıların askeri saldırının mı yoksa caydırma siyasetinin mi daha maliyetli olacağı üzerine tartışmaları, Türkiyeli katılımcılara, bu stratejik tartışmaya birinci ağızdan tanık olma şansı verdi.

Türkiye ve Amerika arasındaki anlaşmazlıklar iki ülkenin algılarındaki farktan kaynaklanıyor: Türkiye, nükleer silah sahibi bir İran'ı varoluşsal bir tehdit olarak görmüyor. İran'a dost ya da düşman gibi bakmak zorunda olmak istemeyip, idare edilmesi gereken bir komşu gibi bakıyor ve bu Amerika ile arasını açmaya devam edecek. Bu farklılık Türkiye'nin NATO'nun anti-balistik savunma sistemine katılması sürecinde de etkili oldu.

Bir kısım katılımcılar ise, Türkiye'nin İsrail ile gergin ilişkisi yüzünden bu konuda kuşkulu kaldı. Bu kişiler, NATO'nun füze savunma sistemi hakkındaki yeni tartışmaları gündeme getirdiler ve Türkiye'nin anti-balistik füze savunma sistemini kendi topraklarında kabul edip etmeyeceğini tartıştılar. Eğer Türkiye anti-balistik füze savunma sistemini kabul ederse, İran'la (ve muhtemelen diğer komşularıyla) ilişkisinin tehlikeye girebileceği iddia edildi. Eğer reddederse, bu, Türkiye'nin uzun süreli NATO müttefikleri ile ilişkisine zarar verebilir. (Konferanstan kızı zaman sonra, Türkiye anti balistik füze ve radar sistemi deklarasyonunda İran dahil hiçbir ülkenin tehdit olarak adlandırılmaması şartıyla projede yer almayı kabul etti).

Geleceğe Bakış: Sonuçlar ve Öneriler

İran meselesi Amerikan ve Türk dış politika tartışmalarına yakın gelecekte yön vermeye devam edecek gibi görünüyor. Bu diyalog toplantısından, ileriye yönelik birçok çıkarım yapmak mümkün:

- Türkiye, İran'ın nükleer programı konusunda Amerika'ya göre daha az endişeli. Türkiye kamuoyu, ABD'nin Orta Doğu'daki aşırı tepkisel yaklaşımından (birinci ve ikinci Körfez Savaşları'nda algılandığı gibi) ve ilerlemenin hala kaydedilmediği Filistin-İsrail çatışmasından daha fazla kaygılı görülüyor. Bu durum değişmeyecek.
- Türkiye ve ABD, İran'ın bölgesel rolü ve nükleer programının hedefleri konularında hemfikir olmayabilir, fakat anlaşamadıkları konusunda anlaşarak stratejik bir diyalog geliştirebilirler. ABD, Türkiye'nin İran'la güçlü ve sağlıklı bir ilişki kurma isteğini anlayışla karşılayabilir, fakat Ankara'dan İran'ın nükleer gücünü durdurmakta diplomasinin etkili olmadığına karar verebilmesi için bir son tespit tarihi belirlemesini isteyebilir. İran ile anlaşmanın başarısız olması ihtimaline karşı Türkiye farklı siyasi seçenekler belirlemeli.
- Amerika'daki politikacılar Türkiye'yi Batı'dan uzaklaşmak ve "dış politikasında eksen kayması" ile suçlayan retorikten sakınmalı. Bu retorik gerçekçi bir değerlendirme gibi görünse de gerçekte Türkiye'ye dışarıdan kültürel bir kimlik atfedilmesinden hoşlanmayan Türkiyeli politikacılar için oldukça rahatsız edici. Türkiyeli politikacılar da kendi üzerlerine düşeni yapıp, seçmenlerine yakın görünen, ama Amerika'nın Türkiye'deki Batı karşıtı olmak ve eksen kayması suçlamalarını besleyen anti-Amerikan retoriği yumuşatabilirler.
- ABD, İran'a uygulayacağı yaptırımların ve tecritin, İran'la ticari bağları dolayısıyla Türkiye'ye olacak etkisini hesaplamalı; kayıplarını ve fırsat maliyetini nasıl telafi edeceğini düşünmeli (tıpkı Türkiye Irak'a yaptırım uygulamaya başladığında yaptığı gibi).
- İran'ın nükleer meselesi, Türkiye'nin daha önemli bir rol oynamak istediği bölgenin daha geniş jeopolitik dinamiklerinin bir alt kümesi. Amerikalı politikacılar sıkıntılı bölgede İran'ın etkisiyle rekabet edebilecek ve onun yerini alabilecek Türkiye'nin artan ekonomik ve diplomatik etkisini cesaretlendirmeli.

